

TENZİL YÖNTEMİNİN TARİHSELLİĞİ, PROBLEMİ VE KUR'AN YORUMUNA OLAN ETKİSİ

Prof. Dr. Celal KIRCA*

GİRİŞ:

Son iki asırda, İslam kadar müntesiple-
rinin içinde bulunduğu fikri, askeri ve eko-
nomik durum nedeniyle tenkide uğramış,
sorgulanmış ve yargılanmış bir din yeryü-
zünde acaba mevcut mudur? Yine Kur'an
kadar, aynı muameleye maruz kalmış bir
başka kutsal kitap var mıdır?

Doğruluğun ölçüsünü zaman ve meka-
na tahsis edenler ve bu ön yargı ile
Kur'an'a ve O'nun şekillendirdiği dine yak-
laşanların ortaya koydukları oryantalist ba-
kışa göre, batı farklıdır, zira değişmekte-
dir. Doğu da farklıdır, zira değişmemekte-
dir. Değişmemezliğin gerçek sebebi ise,
bizzat İslam'ın kendisidir. Medeniyet deği-
şim demektir. Dolayısı ile İslam, uygarlık
değildir. Böyle bir kaygısıda olmamıştır.
Nitekim 1806'da ilk defa Türkiye'ye gel-
miş ve uzun süre Türkiye'de kalmış olan
İngiliz büyükelçisi Strofford Canning, Os-
manlı imparatorluğunun ilerlemesi için İsl-
amiyet'ten ve O'nun müesseselerinden ay-
rılması ve Türkiye'nin Hıristiyan ahlakın-
da medenileşmesi gerektiğini açıkça söy-
leyebilmiş bir kişidir. Aynı söylem,
1883'de Sorbonne'da verdiği "İslam ve
İlim" adlı konferansta Ernest Renan tara-
fından da açıkça dile getirilmiştir. İslamı
bir din olarak görüp de, değişen bir uygar-
lığın kurucusu olarak görmeme, oryantalist
bakış açısının bir alameti farikası olmuştur.

Bu durumda Türkiye batılılaşamamış-
tır. Ama etkinliği olan hatırı sayılır düzey-
deki bir aydın çoğunluğu ise oryantalistleş-
tirmiştir. Türk aydınının oryantalistleşmesi,
kendine özgü yeni bir kimlik ve aidiyet
araması; karşısındakilere olumsuz bir kim-
lik atfetmiştir. Bundan daha kötüsü farklı
iki kimliğe ve aidiyete sahip olanların bir
araya gelmelerine ve bir diyalog içine gir-
melerine engel olmuştur. Nitekim gelenek-
ci-modern veya ilerici-gerici ayrımı, bu or-
yantalist anlayışın bir sonucu olarak orta-
ya çıkmıştır. Halbuki en modern toplum-
larda bile gelenek önemli bir yer tutar. İn-
giltere bunun en tipik örneğidir. Hem gele-
nekçi hem modern bir toplum örneği sergi-
leyen İngiltere, ekonomik sisteminin teme-
lini geleneklerine ve insanların manevi
değerlerine dayandırmıştır. Aynı şekilde
M. Weber'de protestan ahlakının ekonomi-
de oynadığı rolü, felsefenin temeline otur-
tabilmiş bir batılı bilim adamıdır. Ama işin
aslı iddia edildiği gibi değildir. Türk aydı-
nına öngörülen kimlik, batılılaşmayı değil,
oryantalistleşmeyi, kendi toplumunun insa-
nını "Avrupalı gözüyle" seyredip değerlen-
dirmeyi hedeflemiştir. Neticede "Biz" ve
"Onlar" şeklinde bir anlamlandırma ile
toplum ikiye bölünmüştür.

Bu durum karşısında bunalan, daralan
hatta paniğe kapılan müslümanların ve
müslüman bilim adamlarının sayısının kü-
çümsenemeyecek boyutlara ulaştığı bilinen

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

bir gerçektir. Ortada geleneksel dini kültü- rüne bağlı olanların yanında dinde değil, ama dini anlayışta tecdid, değişim, islahat veya ihya gibi kavramla ifade edilen şeyin olmasını isteyen müslümanlar da bulun- maktadır.

Kur'an'ın müslümanın hayatından uzak olduğu görünüşünü paylaşan ve onu hayata yeniden kazandırmak suretiyle içinde bu- lunduğu ezilmişlik ve itilmişlik duygula- rından kurtulmak için fikir üreten, görüş ve tekliflerde bulunan müslüman aydınların, ürettikleri fikirler ve uyguladıkları yöntem- ler arasında tarihsellik ve evrensellik konu- sunun ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Tarih felsefesinin gelişmesiyle ortaya çıkan bu anlayışa göre kutsal bir metnin de tarihsel olabileceği dolayısıyla Kur'an'ın da tarihsel bir metin olarak oku- nup anlaşılabilmesi ve bunun gerekliliği ileri sürülmüştür. Bu fikrin ileri sürülme- sindeki temel amaç da, Kur'an'ın öngördü- ğü bazı kural ve ilkelerin çağdaş toplumun değer yargılarıyla örtüşmediği veya en azından öngördüğü bazı kuralların çağdaş problemlere çözüm getiremediği iddiaları- nı geçersiz kılmak için Kur'an'ı yeni bir an- layış ve yöntemle ele alıp okumak ve O'nu yaşanan bir kitap haline getirmektir. Zira Kur'an'ın klasik okuma biçimlerinden hiç- biri bugün müslümanların içinde bulundu- ğu acıklı duruma düşmesine engel olama- mıştır. Geçmişin Kur'an'ı okuma ve anla- ma biçimi, onları ilgilendiren bir husustur ve bizim için de bağlayıcı bir yönü de yoktur. Bizim görevimiz, çağımızın insani- na Kur'an'ı, anladığı dilden anlatmak ve Onun problemlerine Kur'an'dan çözümler üretebilmektir. Böyle yapılmadığı takdirde insanlar, Kur'an'dan uzaklaşmakta ve Kur'ansız bir hayatı tercih etmektedir- ler."Çağdaş müslüman aydınının görevi de, gelenekçi, seküler ve oryantalist çevrelerin muhalefetine rağmen, Kur'an'ı tarihi içinde

okumakla birlikte, O'nun mesajını bugüne taşımak ve Kur'an'ı yeniden tarihe sokma sevdasıdır"1.

1.DİN VE DEĞİŞİM:

İnsanlar da toplumlar da değişmekte- dir. Ama Din'de değişim yoktur. Buna karşılık dini anlayışta değişim vardır. Din değişmez, ama dini anlayış değişir. Mez- heplerin varlığı bunun bir kanıtıdır. Dinde yani vahye bağlı bilgilerde değişim sözkö- nusü değildir. Zira Hz.Muhammed son el- çi, Kur'anda son ilahi kitaptır. "Son" kavra- mı, vahiyde bir değişim olamayacağını ifa- de eder. Ancak dinin, yani vahyin anlaşıl- masında değişim, her zaman ve her me- kanda olabilir. Çünkü din insan için vardır ve insan hayatını hedeflemiştir. İnsan ha- yatı ise bir bütündür ve bütün alanları kap- samaktadır. İhtiyaçları sınırsız ve sonsuz- dur. Ayrıca Kur'an'ın kendisini son kitap olarak tanıtmış olması, O'nun evrensel ol- duğunu gösterir. Bu demektir ki Kur'an hem yedinci asrın, hem de XX. veya XXI... asırların insanlarına hitap etmekte ve problemlerine çözümler önermektedir. Zamana ve mekana göre problemler değiş- tiğine veya değişeceğine Kur'an'ın her za- man ve mekanda geçerli olacak ilkeleri ve prensipleri ihtiva etmesi gerekmektedir. Bunun içinde bütün zaman ve mekanlarda yaşayan insanlara anlayabileceği bir ifade ile hitap etmesi icap eder. İşte bu özelliğe sahip olan Kur'an'ın değişmediğini ifade ettiği temel konuların arasında Allah'ın in- sanda ve evrende var ettiği kanunlar yani fitrat kanunları ile sözlü olarak yani vahiy yoluyla sunduğu ilkeler ve prensipler ye- ralmaktadır.

Bu ilkelerin anlaşılması ve hayata uy- gulanması esnasında insanlar tarafından üretilen fikir ve düşüncelerde veya yapılan

açıklamalarda ise değişim olabilmektedir. Mesela bir ayetin "ne diyor?" u , değişmediği halde "ne demek istiyor?" u değişebilmektedir. Zira "ne diyor" unu Yüce yaratıcı ifade ettiği halde , "ne demek istiyor" unu insanlar ifade etmektedir. Yüce Yaratıcının sözünde bir değişiklik ve değişim olmadığı halde onun kastının anlaşılmasında değişim olabilmektedir. Burada değişmeyen ilahi metinlerdir. Değişen ise insanın o ilahi metne yüklediği anlamlar veya o metinden anladıklarıdır. Her insanın fikri kapasitesi ve yeteneği eşit olmadığına göre ilahi metinlerden anladıkları da eşit değildir. Herkes kendi fikri yeteneği ve kapasitesi ölçüsünde kutsal metinlerden kendi problemlerine çözüm üretebilmektedir. Tarih boyunca böyle olmuştur. Kıyamete kadar da böyle olacaktır. Kutsal metinlere yüklenen anlamlar da değişim sürekliliğini daima koruyacaktır. Çünkü Yüce Yaratıcı insana sözle hitabetmekte ve Kur'an insan hayatına yönelik mesajları içermektedir. Ancak bu sözlerin ifade edildiği metinler, indirildiği dönemin kavramlarını kullanarak insanlara ulaşmaya çalışırlar. İndiği dönemde yaşayan insanların ihtiyaçlarını öncelikle karşılayan bu kutsal metinler, daha sonraki nesillerin de ihtiyaçlarını karşılama iddiasındadırlar. Bu sebeple indirildiği dönemdeki insanların göremedikleri şeyleri de daha sonra görebilecek insanlara, aynı kalıp içinde anlatmak zorundadır. Bunun için bu kutsal metinler, sadece sözel anlamlarıyla kavranılmakla kalmaz aynı zamanda yorumlanmasını da gerekli kılar. Bir başka ifade ile bu kutsal metinlerin, insanlar tarafından anlaşılması ve keşfedilmesi söz konusudur. Bunun için de bu metinlerin zahiri anlamlarının yanında, ikincil ve üçüncül anlamları bulunan pasajların da yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır.

2. TARİHSELLİK VE DURUMSALLIK :

Bilindiği gibi Kur'an 23 yılda parça parça pasajlar halinde nazil olmuş ve indirilen ayetler, mevcut mushafın tertibine göre değil de Yüce Yaratıcı tarafından uygun görülen ve tercih edilen bir sıraya göre indirilmiştir. Bunu biz "Tenzil Yöntemi" diye tanımlıyoruz. Bu süre içinde vahyin, olgu-vahiy ve vahiy-olgu ilişkisine bağlı yani istenilmiş (Nuzül sebebi olan) ve sunulmuş (Nuzül sebebi olmayan) vahiy olarak teşekkül etmiş olduğunu da görmekteyiz. Tenzil sonrası dönemde ise artık olgunun vahyi değil, vahyin olguyu şekillendirdiğini söyleyebiliriz.

Tenzil dönemi içinde yaşayan insanlara, Kur'an'ın, 23 yıllık bir süre tanınması ve öngöreceği kuralları tedricilik, te'hir ve imhal gibi yöntemlerle sunması ve onlara sağladığı imkan ve kolaylıkları, acaba tenzil sonrasında yaşayan insanlara da sağlamış mıdır? Daha açık ifade ile tenzil sonrası dönemde yaşayan ve yaşayacak olan insanlara, mesela günümüzdeki insanlara, tenzil döneminde yaşayan insanlara tedricilik, te'hir ve imhal yöntemleriyle sağlanan imkanlar ve kolaylıklar, Kur'an tarafından aynen sağlanmış mıdır, sağlanmamış mıdır?

İşte biz bu yazımızla bu konuyu ele alacak ve bu soruların cevabını bulmaya çalışacağız. Böylece tarihselci anlayışın sunduğu yönetime alternatif fakat amacına uygun bir yöntemi tartışmaya açacağız. Aslında bu yöntemin cevabı yukarıda sunduğum sorunun içinde gizlidir. Benim gündeme getirmek istediğim konu, tenzil döneminde uygulanan tedricilik, te'hir ve imhal yöntemlerinin bugün içinde geçerli olup olamayacağı ve bu yöntemin Kur'an bütünlüğünü kapsayıp-kapsayamayacağı-

dır. Bir başka ifadeyle "Tenzil Yöntemi" tarihsel mi yoksa evrensel mi olduğu konusundaki tavrımızı açık ve net olup olmadığını ortaya koymaktadır.

Tarihsellik kavramı dini literatürümüze yeni girdiği için, klasik İslami kaynaklarımızla bu konunun ele alınıp tartışıldığını söylememiz mümkün değildir. Ancak kavram olarak yer almasa da bunun düşünce ve fikir olarak yer aldığını söyleyebiliriz. Zira bu düşünceye göre, Hz. Peygamberin vefatı ile vahiy sona ermiş ve dolayısıyla uygulanan tenzil yöntemi de vahyin kesilmesiyle birlikte fonksiyonunu tamamlamış bulunmaktadır. Tenzil yönteminde insanlar, müslüman oldukları ana kadar inen ayetlere, vahyin sona ermesiyle birlikte de vahyin tamamına muhatap olmuşlardır ve ya olmak zorundadırlar.

Böyle bir varsayım la konuyu ele aldığımızda tenzil yöntemini, ayetlerin indiği tarihsel bağlama ve ortama ait kılma ve bu yöntemin tarihselliğini kabul etme gibi bir paradigmaya kendimizi bağlamış olacağız. Buna göre Kur'an'ı da olmuş-bitmiş bir vahiy olarak algılamamız ve bütün olguları bu temel anlayışa dayalı olarak anlamlandırmanız gerekecektir. Yani bu durum bizi tenzil yönteminin "durumsallık" ilkesini bir anlamda görmemezlikten gelerek, Kur'an ayetlerinin her birini, her olguya veya herkese aynı anda ve aynı ölçüde uygulanabilirliğini öngörme gibi bir anlayışa, sevk etmiş olacaktır. Nitekim bugün böyle olmaktadır.

Acaba işin aslı gerçekten böyle midir?, veya böyle mi olmalıdır?. Bunu öğrenebilenin en emin yolu, Kur'an'ın öngördüğü ilkelerin temelinde yatan mantığı yakalamak ve bu mantığa dayalı Kur'an'ın evrensel ilkelerini tespit etmekten geçmektedir. Buna göre bu ilkeler şunlardır:

1-) Kur'an'ın öngördüğü ilkeler ve ver-

diği bilgiler insan doğasına (Fıtrat dinine) ve doğa kanunlarına asla ters değildir.

2-) Getirdiği ilkeler ve verdiği bilgiler, insan hayatının bütünlüğünü ve bütün akıllı insanları hedeflemektedir.

3-) Kur'ani ilkelerin ve bilgilerin hayata aktarılması sırasında "durumsallık" bir yöntem olarak öngörülmüştür. Yani vahyin kendisi zaman ve mekanla bağlı olmadığı halde meydana gelen olaylarda "durumsal" olmuştur. Müslümanların zengin olmadıkça zekat vermemesi ve hacca gitmemesi, su bulunmadığında teyemmüm etmesi, mukim iken 4 rekat kıldığı namazı iki rekat olarak kılması, misafir ve hasta iken bazı dini kuralları yerine getirmemesi, kadınların özel hallerde dini kurallardan muaf tutulması v.s. gibi hususlar ile Mekke'de özellikle iman ve ahlak kurallarının, Medine'de ise ibadet ve hukuk kurallarının ve ya ayrıntılarının belli zaman dilimleri içinde indirilen ayetlerle emredilmiş olması durumsallığı gösteren örneklerdir.

Ayrıca suç işlemedikçe hiçbir zaman müslümana uygulanamayacak olan cezai müeyyideleri içeren ayetleri de buna ilave etmeliyiz. Allah'ın varlığına ve ahiret hayatına inanma gibi temel esaslar ve insanın temel kişiliğini oluşturan ahlaki kurallar hariç, diğer konuların uygulanmasında durumsallığın bir yöntem olarak öngörülmesi, tenzil yönteminin evrelselliği gereğidir. Nitekim tenzil sonrasında az da olsa durumsallığın ifade edildiği bazı örneklerle rastlamaktayız. Bunlardan en çarpıcı olanı şüphesiz hepimizin bildiği Müellef-i Kulub'la ilgili uygulamalardır.

Hz. Peygamber tarafından uygulanan ve ilk halifesi Hz. Ebu Bekr tarafından da uygulaması devam ettirilen bir Kur'an ayetinin Hz. Ömer tarafından ilga edilmesi veya neshedilmesini düşünmek herhalde mümkün değildir. Hz. Ömer'in bu uygulama-

masını, ilga ve neshe bağlamak, bir ayetin ancak bir ayetle veya bazı alimlerce sünnetle de olabileceğini, bunun dışında hiçbir şeyin ayeti neshedemiyeceğini bilmemek demek olur ki, bu da böyle düşünen fakihler için hiç de hoş bir netice değildir. Belki bazı hanefi hukukçuları, Hz. Ömer'in bu özel (has) uygulamasını, genel bir uygulama (amm) sanarak böyle bir sonuca ulaşmışlardır.

Taberi, (Ö.310/922) Camiu'l Beyan adlı tefsirinde Tevbe suresinin 60. ayetini açıklarken, bu konudaki görüşlerini ve rivayetleri naklettikten sonra şöyle demektedir: Allah vergileri iki gaye için emretmiştir; Biri müslümanların arasındaki fakirlerin yardımına koşmak, diğeri de İslam'a yardım etmek ve onu güçlendirmek için. İslam'a yardım etmek ve onu güçlendirme hususunda fakirlere olduğu kadar zenginlere de sadaka verileceği muhakkaktır. Zira bu durumda, istifade edilecek kişinin ihtiyaçları dikkate alınarak sadaka verilmekte ve sonuç olarak İslam dinine yardım dikkate alınmaktadır. Kalbleri kazanılacak kişilere, zengin dahi olsalar İslam davasının iyileşmesi ve kuvvetlenmesi için yardım yapılması da bu tür yardımlardandır. Bu durumda günümüzde bir kimsenin çikıp da, artık kalbleri kazanmaya ihtiyaç kalmadı, çünkü müslümanların sayısı arttı ve düşmanlara karşı kendisini müdafaa edecek güce geldi demesi haklı sayılmaz.(2)

İbn Arabi (Ö.542/1147)'ye göre, İslam güçlüyse kalbleri ısıdırmak için insanlara yardım etmeye gerek yoktur. Şayet yardım ihtiyaç duyulursa, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapılır ve devlet gelirlerinden bir kısmı bu kimselere verilir. Zira Hz. Peygamber, "İslam zayıf olarak başlamıştır ve yeniden ilk başladığı gibi zayıf hale gelebilir"buyurmuştur.(3)

Ünlü Hanefi hukukçusu Kasani (Ö. 587/1191) de bu ayetin uygulanmasında Hz. Peygamber'in ödemedeki bulunan mevcut olan sebeplerin tekrarı halinde aynı durumda olan kişilere ödemedeki bulunabileceğine dikkatimizi çeker.(4)

Bunun anlamı; sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik şartlar uygulanmakta olan yöntemden farklı olarak diğer bir yöntemin uygulanmasını zorunlu kılıyorsa, bu yöntemin de uygulanmasında herhangi bir sakıncanın bulunmamasıdır. Bu durumda şüphesiz uygulamada bir değişiklik olacaktır. Bu değişiklik hükmüm bir diğer hükmü edebiyen ortadan kaldırması anlamında değil, birbirine alternatif iki çözümden birinin mevcut problemi çözemediği durumlarda diğerinin devreye girmesi anlamındadır. Bu olgu her ne kadar geçmişte nasih-mensuh olarak tanımlanmış ise de olayın doğru olan izahı, farklı zaman ve mekanlarda uygulanacak çözümlerin, zamanı gelince devreye sokulmasıdır. Burada hükümler değil durumlar değişmektedir.

Nitekim Kur' an'da hem savaş hem de barış ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Savaş durumunda savaşla ilgili ayetlerin hükmü devreye girmekte, barış zamanlarında ise savaş ile ilgili ayetlerin hükmü devre dışı kalarak , barış ile ilgili ayetlerin hükümleri geçerli sayılmaktadır.

Mesela: Mekke'de inen ayetlerde, barış, iyilik, bağışlama, af, hoşgörü, tatlı ve güzel konuşma gibi hükümler yer almasına rağmen, hicretin ikinci senesinde Medine'de savaş ile ilgili hükümlerin yer aldığı ayetlerin nazil olduğu görülmektedir. Bu durumda savaş hükmünün yer aldığı ayetin veya ayetler grubunun, savaş karşılığı hükümlerin yer aldığı, ayetleri veya ayetler grubunu neshettiğini söyleyerek bu yorumu evrenselleştirmek doğru olmayan bir

yöntemdir. Bu yöntemi müfessire Kur'an'ın her iki olguya ait getirdiği hükümler arasında bir çelişki varmış gibi gösterecek birini diğerine tercih ettirmek suretiyle diğerini yok saydırmaya sevk etmiştir.

Halbuki savaş sırasında savaşla ilgili kurallar barış sırasında ise barış ile ilgili kurallar devreye girmektedir. Çünkü savaş ayrı bir olgu, barış ise ayrı bir olgudur. Her iki olgunun da kendisine özgü kuralları ve şartları mevcuttur. Birine ait kural ve şartları diğerinde kullanmak imkansızdır. Dolayısıyla savaş ve barışı tek olgu sayarak birine ait kuralları genelleştirmek ve diğerinin kurullarını tercih edilen tarafın kuralları ile çelişiyor diye mensuh saymak onun yöntemine ters bir düşüncedir. Halbuki Kur'an'ın tenziline göre Mekki ayetlerde yer alan iman ve ahlak ile ilgili olarak gelen hükümler birden ve doğrudan geldiği halde çeşitli ibadetlerle ilgili olarak medeni ayetlerdeki hükümler, Te'hir (geciktirme) yöntemine tabi tutulmuştur. Ayrıca medeni ayetlerde yasaklarla ilgili gelen hükümlerde de Te'hir yöntemi uygulanmıştır. Bu yasaklardan bazılarında ise Te'hir yöntemi ile birlikte Tedricilik yönteminin de uygulandığı görülmektedir. Fakat uygulamada tenzilin tarihselliği düşüncesinin, zaman zaman tıkanıdığı görülünce, probleme çözüm aranmak yoluna gidilmiş ve neticede ya ayetle yeni yorum getirmek, ya da ayeti mensuh saymak şeklinde bir yöntem benimsenmiştir.

Nitekim İbn Rüşd gibi İslam düşünürleri, akıl ve nakil çatıştığında, naklin te'vil edilebileceğini bir yöntem olarak benimserken, Fıkıhçılar ve müfessirlerin önemli bir bölümü nasih-mensuh yöntemini tercih etmişlerdir. Bu yöntem, ekonomisi tarım ve gaminite dayalı bir toplumda pek sıkıntı yaratmamış ve fakihlerin ürettikleri "Daru'l İslam" ve "Daru' Harp" kavramlarına da bağlı olarak bir ayet, bir diğer ayetle

mensuh sayılabilmıştır. Mesela Hibetullah b. Selame'nin "en-Nasih ve'l Mensuh" adlı eserinde ileri sürüldüğü şekilde, Kılıç ayeti denilen müşriklerin öldürülmesi ile alakalı bir ayetin; barış, iyilik, güzel davranma, güzel konuşma, affetme, bağışlama, aldırma gibi yüzü aşan bir ayet grubunu nesrettiği fikri, bu ayetleri ait olduğu bağlamdan uzaklaştırarak Kur'an bütünlüğünü parçalama pahasına indirgemeci bir yöntemle, Kur'an'ın öngördüğü hayat sisteminin sadece savaştan ibaret olduğu anlayışın sonucudur.

Nitekim biraz önce sözünü ettiğim ve kendisinden bazı örnekler sunduğum Hibetullah b. Selame, Enfal suresinde yeralan "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş"(8/61) ayetini, hatta İsrail oğullarından "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin. İnsanlarla güzel konuşun, namazı kılın, zekat verin diye söz almıştık" mealindeki Bakara suresinin 83. ayetinde yeralan "insanlarla güzel konuşun" pasajını bile savaş olgusuyla bağdaştıramadığı için "kılıç ayeti" ile mensuh sayabilmiştir. Kılıç ayeti gerçekten bu ünlü düşünürümüzün elinde kılıç işlevini görmüş 110 civarındaki barış ve barışla ilgili ayetlerin hepsini kılıçtan geçirmiştir.

Tenzil yönteminin temelini oluşturan "Durumsallık" şayet dikkate alındıysa, savâşın ayrı bir durum, barışın ayrı bir durum her iki olguya ait kurulların kendi durumlarında ve şartlarında geçerli olabileceği anlaşılırdı. Zira Kur'an bir taraftan bir insanın öldürülmesini bütün insanlığın öldürülmesi, bir insan hayata kazandırmayı da bütün insanları hayata kazandırmak olduğunu vurgularken (5/32), bir taraftan kıtalden sözetmektedir. Savaş olgusu içinde elbetteki katl olacaktır. Lakin barışta suç karşı verilen ceza hariç katl olmayacaktır.

3- KUR'AN'I ANLAMADA YÖNTEM SORUNU:

Kur'an'ın içeriği kadar o içeriği kadar o içeriğin sunulduğu yöntem de önemlidir. Doğru hedefe ancak doğru araçlarla ulaşılabilir. Amacın doğruluğu kadar aracın ve yöntemin doğruluğu da esastır. Kur'an'ın içeriği amaç ise, uyguladığı yöntem de O'nun aracıdır. Bu sebeble Kur'an'ın uyguladığı tenzil yöntemini yani "durumsallığı" tarihi bağlamına ait kalarak onu orada hapsedmenin bir anlamı yoktur. Hatta böyle düşünmek kanaatimce İlahi tercihe ve Hz. Peygaberin uyguladığı yönetime ters bir düşünce tarzıdır. Tenzil yöntemini ayrıca , Kur'an'ı içeriğinde nasıl ele alınıp insanlara sunulması gerektiği konusunda yönlendiricilik gibi bir işleve de sahiptir.

O'nun bu işlevi ise, Mekke'de ve Medine'de inen ayetlerin içeriklerinin bir sistem dahilinde (Nuzul sırasına göre) ele alınmak suretiyle pratik hayata olan yansımalarını test edebilme imkanını bize kazandırmış olmasıdır. Tenzil yöntemine göre indirilen ayetleri ana konularına göre bir değer sıralamasına tabi tutacak olursak, en alta iman, sonra sırasıyla ahlak, ibadet ve en üstte de hukuk konularının yer aldığını görürüz. İman bütün hayatımızın temelini oluşturur. Ahlak iman üstüne, ibadet ise ahlak'ın üstüne oturtulmuştur. Hukuk ilkelere ise en üstte çatı görevini üstlenmiş gibidir. Zira hukuk kurallarının amacı, bu üç konuyu korumaktır. Cezaların ağır oluşu ise caydırıcılık fonksiyonunu gerçekleştirmeye yöneliktir. Eğitim ve öğretim amaçlı bu işlevin müslümandaki yansımalarına baktığımızda şu hususu rahatlıkla tesbit edebiliriz:

Günümüzde müslümanların geneli, dini hayatlarını yaşarken iman ve ibadet konularına daha duyarlı olmakta, ahlaki ilke-

leri uygulamada ise aynı duyarlılığı göstermemektedir. Buna göre müslüman çoğunluk iman üzerine ahlaki oturtacağı yerde ibadeti oturtmakta ahlaki adeta bu üçlü sisteme dahil etmemektedir. Günde beş vakit namaz kılan, takvayı ise nafile ibadetlere tahsis eden bir müslümanın, bu konulara olan duyarlılığı ile, güven vermeyen, sözünde durmayan, yalan konuşan, önyargılı olan, saldırgan, hoşgörüsüz bir kişilik sahibi olmamaya gösterdiği duyarlılığı mukayese ettiğimizde, ikincisinin zdaha az birincisinin daha çok olduğunu görürüz. Bu olguyu başka nasıl izah edebiliriz? Kaldı ki ahlak anlayışımız çok eksik ve yanlış temeller üzerine kuruludur. Namus kavramını ele alalım: Biz bu kavramı önce cinselliğe, daha sonra da kadına tahsis etmiş değilmiyiz? Oğlan şayet bir halt ederse ona gösterdiğimiz tavır, kızımız ettiğinde aynen gösterebiliyor muyuz? Yoksa farklı bir tavır mı sergiliyoruz. Kur'an açısından suç ve ceza konularında kadın-erkek ayrımı var mıdır? Ama bizim zihin kalıplarımızda mevcuttur. Medeni kanunumuzdaki "zina"yı tanımlayan madde bile ayrımcıdır. Yüksek yargı organımızın bunu eşitlik ilkesine aykırı görerek ibtal edişinin mürekkebi henüz kurumamıştır.

Tenzil yöntemi ve onun temelini oluşturan durumsallık, dikkate alınmadığı içindir ki, bizler İslam binasını temelden (imandan) inşa etmek yerine çatıdan yani (hukuktan) inşa etmeye çalışıyoruz. Kur'an ve İslam denildiğinde içerik olarak aklımızda veya başkalarının kafasında çağrışım yapan acaba nelerdir? El kesme, recm, şahitlik, mirastaki taksim, çok evlilik v.s. gibi konular değil midir? Kur'an'ın 6 bin küsur ayeti sadece bunlardan mı ibarettir. Bu konuların ele alındığı ayetlerin, diğer ayetlere oranı acaba Kur'an'da yüzde kaçtır? Bu ayetler önemli de diğer ayetler önemsiz mi? Önemsiz ise, şayet niçin

Kur'an'da yer almaktadır? Yoksa biz mi yanlış yapıyor, Kur'an'ı iyi anlamıyor ve Kur'an bütünlüğü içinde düşünmüyoruz? Bu söylem içinde iken acaba ait merkezli düşündüğümüzün farkındamıyız?

Soruları daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak maksadımı ifade etmeye yeteceğimi sanıyorum. Önüne her gelen müslüman, İslam ve Kur'an denilince hukuktan söz eder, iman ve ahlak konularını da bir bütünlük içinde ele alıp sunmaz ise elbetteki eksik ve yanlış bir din imajının doğmasına sebep oluruz. Başkalarını yargılamadan önce kendimizi yargıyalım. Başkalarını sorgulamadan öncede kendimizi sorgulayalım. Tenzil yöntemini uygulamayarak ve Kur'an bütünlüğünü, hedeflemeyecek, insanımıza sağlam, sağlıklı ve doğru bilgiler vermeyen müslüman bilim adamlarının yanlış din imajının oluşmasında hiç bir payı yoktur. Zira Kur'an, insan hayatının her yönünü hedeflemekte ve kapsamaktadır. O'nun kullandığı dil din dilidir. İnsan hayatı ile ilgili her konu din diliyle ifade edilir, yoksa alan bilgisini inceleyen ve daha sonra ortaya çıkan bilim dallarına ait terimle değil. İnsan hayatının içinde iman, ahlak, hukuk, iktisat, tarih ve bilim gibi yüzlerce konu yer almaktadır. Her konunun bütünlük içindeki yeri ve değeri ne ise, Kur'an'daki yeri ve değeri de o kadardır. Kur'an yorumunda da bu bütünlük korunmalıdır. Korunmadığı takdirde yanlış imaj oluşmakta ve sevimsizlikler ortaya çıkmaktadır.Çünkü din sevgiye, inkar ise nefrete dayanır.Sempatı sevgiyle, sevgi de inançla sonuçlanırken antipati nefreti, nefret ise de inkarı doğurur.

SONUÇ:

Kur'anın bir hidayet kitabı olarak insan hayatına yön verebilmesi ve ona yol göster-

rebilmesi için her çağda o çağda yaşayan müslümanlar tarafından okunması, anlaşılması ve problemlerinin çözümünde O'ndan yararlanması ve Kur'an merkezli düşünce sistemlerinin kurulması gerekmektedir.Zira geçmiş İslam kültürümüzü, sadece tekrar etmek, yüceltmek ve günümüze taşımak, çağdaş problemlerimizi çözmeye yetmemektedir. Çünkü geçmişin sebepleri günümüzün sonuçlarıdır, günümüzün sonuçları ise geleceğimizin sebepleri olacaktır. Nitekim bugün içinde bulunduğumuz sosyo-kültürel , sosyo-politik ve sosyo-ekonomik problemler, geçmişte ortaya çıkan sebeplerin bir sonucudur.Bundan dolayı günümüze intikal eden İslami kültür, Kur'an bütünlüğünü kapsayıcı ve onu yansıtıcı olmaması yönüyle, bütüncül Kur'an'i bilgi-den ziyade "Epistematik Cemaat" kültürünü yansıtmaktadır. Bu durum, günümüzde cemaatçi bir toplum modelini benimseyen müslümanlar ile cemiyetçi bir toplum modelini benimseyen müslümanlar arasında"gelecekçi müslüman" ve "yenilikçi müslüman" ayrımına da sebep olmuştur. Şüphesiz bu ayrımın temelinde Kur'an'a yaklaşım yöntemi bu ve yöntemin farklılığı yatmaktadır. Zira cemaatçi bir toplum modelini benimseyen müslümanlar, cemaat liderinin karizmatik kişiliğine ve otoritesine dayalı bir bilgiyi, İslami hayatı için gerekli ve bağlayıcı görürken; cemiyetçi bir toplum modelini benimseyen ve bu modeli savunan müslümanlar ise, Kur'an'i bilgiye dayalı ilke ve prensipleri İslami hayat için gerekli ve bağlayıcı görmektedirler. Çünkü cemaatçi bir toplum anlayışının karakteristik özelliği, cemaat liderinin otoritesi ve karizmatik kişiliğidir. Cemiyetçi bir toplum anlayışındaki karakteristik özellik ise, kural ve ilkelerin otorite olmasıdır.

Nitekim Hz. Peygamber, cemaat anlayışına sahip bir topluma peygamber olarak gönderilmiş ve Kur'an ilkeleri ve pernesip-

lerine dayalı bir toplum modeli kurmaya çalışmıştır. Ne varki Emevilerle birlikte, Hz. Peygamber'in kurmaya çalıştığı ilke ve kurallara bağlı toplum modeli yerine cemaat liderine bağlı bir toplum modeli oluşmaya başlamıştır. Ancak; bu cemaatçi toplum yapısına dayalı toplum modelinin sanayi devrimi ile birlikte sanayi toplumu, daha sonra da bilgi toplumu haline dönüşmeye başlaması ile birlikte İslami hayat tarzının, bir çok sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik problemlerine yeterince çözüm üretmediği görülmüştür. Bunun sonucu olarak da bazı fertler, sosyolojik realiteyi tahlil ve analiz etmedikleri ve edemedikleri için daha da vahimi, cemaatçi yorumların, din değil ancak dini bir mahiyet arzettiğini bilginin değeri açısından değerlendiremedikleri ve yorumla dini özleştirdikleri için dinden uzaklaşma gibi bir tavrın ve eğilimin içine girmişlerdir. Buna karşılık, bu durum İslami kültürü ve bilgiyi, bilginin kaynağı ve değeri açısından tahlil ve analiz ederek, din ile yorumu ayıran müslüman aydınların çabalarına ve gayretlerine yön ve hız vermiştir. Şunu unutmamak gerekir ki, bir "ed-Din", bir de "dini" olan vardır. "ed-Din" ancak Allah'ın sunduğu ilkeler ve kurallar bütünüdür. Kaynağı ise sadece Vahiydir. "ed-Din" in insanlar tarafından anlaşılması, yorumlanması ve yaşanması ise dini olandır. Vahye dayanmayan her yorum din değil, dini'dir. Çünkü bu yorumda insan faktörü devrededir. Dinde ise insanın hiçbir etkinliği yoktur.

Dinde yapılan her yorum bir ictihattır ve ictihat kapısı kıyamete kadar da açık kalacaktır. İctihat kapısını kapatanlar veya kapalı sayanlar, din ile dini olanı ayırt edemiyenlerdir. İslam'da bir döneme ait dinin yorumu veya ictihatlarını daha sonraki dönemlere aynen taşımak ve önceki düşünce ve fikirleri değişmez kabul etmek anlayışı

yoktur. Bu anlayışın varlığını savunmak, oryantalist anlayışa da hak verdimen demektir. İslam yeniliğe açıktır. Medeniyete karşı değildir. Değişime karşı değildir. Kur'an, helal, temiz ve dengeli değişimden yanadır. Değişimin yönü helal, temiz ve dengeli olduğu sürece din böyle bir değişime karşı değildir. Çünkü dinin temel hedefi insanların haram, pis ve dengesiz bir hayat sürmemeleridir. Değişimin helal, temiz ve dengeli olduğu sürece bir mahsuru yoktur.

Değişime karşı çıkanlar aslında sahip oldukları ilk bilgileri ile sonradan elde ettikleri bilgi arasında bir çatışmanın varlığına tahammül gösteremeyenlerdir. İlk bilgiler her zaman doğru demek değildir. Aynı şekilde son bilgilerde yanlış demek değildir. Bilgi zaman ve mekan ayrımlı olmaksızın doğrudan olabilir yanlışta. Önemli olan doğruluk kriterlerini iyi tesbit ederek önceki ve sonraki bilgileri bu kritere göre değerlendirmektir. Mesela Kur'an'ı Kerim'de gücün yettiği kadar kuvvet hazırlanması veya bu kuvvetler arasında atın da savaş için hazırlanması yer almaktadır. Bu hususun ifade edildiği "kuvvet" kavramı tenzil döneminde at, ok, mızrak v.s. şeklinde anlaşılırken bugün bu kavram top, tüfek, tank, füze, uçak v.s. şeklinde anlaşılmaktadır. Kuvvet kavramında bir değişim söz konusu değildir. Yani bu kavramın seçikliğinde bir değişim yoktur. Ama bu kavramın içeriği çağlar içinde gelişen teknolojiye göre bir değişime uğramıştır. Yani bu kavramın içeriğinde bir değişim mevcuttur.

Kısaca kavramın seçikliği değişmediği halde açıklığında değişim meydana gelmiştir. Bu kurala Hz. Peygamber'in içini doldurmadığı bütün kavramlar dahildir. Hz. Peygamber tarafından içleri doldurulan bir başka ifade ile açıklığı açıklanan namaz, oruç, hac, zekat ve giybet v. s. gibi

kavramların haricindeki diğer Kur'an'i kavramlar zaman süreci içinde şöyle veya böyle bir değişime uğramışlardır. Şüphesiz içleri doldurulan her kavramın doğruluğunu iddia etmek büyük bir hata olur. Zira beşer tarafından içi doldurulan her kavram değer açısından izafi bir değere sahiptir. Her izafi değer gibi içleri doldurulan kavramlar da mutlak doğruyu değil izafi doğruyu temsil eder. Yorumlar ve açıklamalar arasında var gibi görülen çatışma ise insanın ilk bilgisi ile sonradan elde ettiği bilgi arasındaki çatışmadır. İlk bilgi şüphesiz doğru olmayacağına göre son bilgide yanlış demek değildir. Akıl, insanın sahip olduğu ilk bilgi ile son bilgi arasında bir mukayese yaparak doğruyu yakalamaya veya doğruya en yakını bulmaya çalışır. Bunu sağlayacak olanda sahip olduğu yetileri ve kültürel mirası ile bizzat insanın kendisidir.

DİPNOTLAR

- (1) Ö.Özsoy, Kur'an ve Yenilenme Sorunu, Tebliğ s. 7.
- (2) Taberi, Cami-ul Beyan, Mısır 1968, 10/163.
- (3) İbn Arabi, Ahkamül Kur'an, Beyrut, Tarihsiz, 2/966; Kurtubi, el-Cami, 8/161.
- (4) Kûsani, Bedaiussenai, Beyrut, 1982, 2/45.

Değerli okuyucularımıza...

Bu sayımızda

Mevlana ve Mesnevi ile ilgili bir köşe ayırmayı planlamıştık. Ancak yazılar elimize geç ulaştığı için bu yazıları gelecek sayıda neşredeceğimizi duyururuz.

1- İslam toplumunda Peygamber imajı ve Mevlana

Doç. Dr. Hasan Elik

2- Hz. Mevlana ve Mesnevi

Hikmet Selçuk